

УДК 343.5

МАРТИНИШИН Г. Я.,

ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології
Львівського державного університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА СТАТЕВУ НЕДОТОРКАНІСТЬ В ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ

Анотація. Метою цієї статті є комплексна характеристика міжнародно-правових стандартів та зарубіжного досвіду регламентації посягань на статеву недоторканість особи. Матеріал статті поділений на дві великі частини: міжнародно-правові стандарти охорони статевої недоторканості та регламентація кримінальної відповідальності за посягання на статеву недоторканість у зарубіжних країнах.

Ключові слова: міжнародно-правові стандарти, кримінальне законодавство, зарубіжні країни, статеві недоторканість.

Постановка проблеми. Розпочинаючи компаративістську частину дослідження, яка вже традиційно стала невід'ємною складовою чи не кожної дисертації з кримінального права, вчені часто цитують Рене Давида. Водночас ми хотіли б звернутися до українського класика Тараса Шевченка, який дуже влучно помітив: «Учітесь, читайте, і чужому навчайтесь, і свого не цурайтесь». І справді, розширення процесу європейської інтеграції України потребує втілення у правоохоронну практику визнаних світовим товариством стандартів захисту прав і свобод людини в цілому та статевої недоторканості зокрема.

Стан дослідження. Питанням використання зарубіжного досвіду кримінально-правової регламентації відповідальності за злочини проти статевої недоторканості особи присвячували свою увагу чи не всі дослідники тих складів злочинів, які посягають на відповідні суспільні відносини. Проблемою залишається комплексний характер висвітлення відповідних питань.

Метою цієї статті є комплексна характеристика міжнародно-правових стандартів та зарубіжного досвіду регламентації посягань на статеву недоторканість особи.

Виклад основного матеріалу. Свій матеріал хочемо поділити на дві великі частини: міжнародно-правові стандарти охорони статевої недоторканості та регламентація кримінальної відповідальності за посягання на статево недоторканість у зарубіжних країнах. Ці частини є взаємопов'язаними вже з огляду на те, що майже всі держави, про які йтиметься у цій роботі, є учасницями відповідних міжнародно-правових документів, імплементували відповідні положення у національне кримінальне законодавство та мають позитивний досвід, який може бути використаний у нашому дослідженні.

Міжнародно-правові стандарти охорони статевої недоторканості. Проблема передусім стосується дітей, які внаслідок психологічної, соціальної та особистісної незрілості, залежності від дорослих, недостатнього життєвого досвіду та багатьох інших чинників найменше захищені від небезпек, зокрема виявів сексуального насильства (за даними ЮНІСЕФ, кожна п'ята дитина в Європі стає жертвою сексуального насильства). Міжнародно-правові засади запобігання жорстокому поводженню з дітьми на рівні ООН визначено Загальною декларацією прав людини 1948 р. (ст. 5), Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р. (ст. 7) та іншими базовими міжнародно-правовими документами з прав дитини.

У 1959 році ООН схвалила документ, безпосередньо спрямований на захист дітей від насильства та порушення їх прав, – Декларацію прав дитини. Однак вона не має юридично обов'язкової сили та містить лише рекомендації державам-учасницям [1]. 20 листопада 1989 р. ухвалено Конвенцію ООН про права дитини – так звану «світову конституцію прав дитини», яка проголошує право на рівень життя, достатній для забезпечення розвитку дитини, ліквідацію насильства і сексуальної та економічної експлуатації дітей [2].

Таким чином, необхідність особливого захисту дітей вперше проголошено у Женевській декларації прав дитини 1924 р., а потім підтверджено у Загальній декларації прав людини 1948 р., Декларації прав дитини 1959 р. і закріплено у Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (ст. 10), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (ст. ст. 23 і 24), у Конвенції про права дитини 1989 р. (ст. ст. 1–41). Про визнання світовою спільнотою важливості цієї проблеми свідчить те, що на 1 травня 1996 р. Конвенцію про права дитини ратифікували 187 держав [3, с. 42].

Конвенція відіграє принципово важливу роль у викорінюванні всіх форм насильства щодо дітей. Низку її положень безпосередньо спрямовано на протидію сексуальному насильству та захист прав дитини – жертви насильства, а саме у ст. 28 Конвенції закріплено, що держави-учасниці вживають усіх заходів щодо забезпечення в суспільстві поваги до людської гідності дитини. У ст. 34 Конвенції передбачено, що держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень. Ст. 37 визначає обов'язок держав-учасниць забезпе-

чити, щоб жодна дитина не піддавалася катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують її гідність, видам поведження чи покарання. Спеціальною статтею, що спрямована на заборону жорстокого поведження стосовно дитини, є ст. 79 Конвенції, у якій зазначено, що держави-учасниці вживають усіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи злого і брутального поведження та експлуатації, включаючи дії сексуального характеру, як з боку батьків, законних представників, так і будь-якої іншої особи. Відповідно до Конвенції «жорстоке поведження з дітьми» слід розуміти як насильницькі чи ненасильницькі дії сексуального характеру стосовно дітей. Тривалий час на міжнародному рівні проблематику прав людини розглядали переважно в контексті взаємовідносин людини та держави (незаконні дії державних органів, антидемократичні політичні режими тощо). Усі ці міжнародно-правові договори визнані Україною. Вони мають обов'язкову юридичну силу та підлягають застосуванню судами України. Зміст базових категорій, що закладені в міжнародно-правових актах, конкретизується на рівні національного законодавства, а також прецедентного права Європейського суду з прав людини. Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), тобто його прецедентне право, офіційно визнана джерелом права України (ст. 17).

Про єдність стандартів ООН та Ради Європи у сфері протидії жорсткому поведженню з дітьми свідчить той факт, що Європейський суд почав посилається у своїх рішеннях на Конвенцію ООН про права дитини. У справі «А. проти Великобританії» ЄСПЛ посилається безпосередньо на ст. 37 та ст. 19 Конвенції ООН про права дитини, про які йшлося раніше, та рекомендує державам здійснювати захист дітей, які перебувають під опікою батьків або інших осіб, від «усіх форм фізичного та психічного насильства, включаючи дії сексуального характеру». У цьому рішенні ЄСПЛ однозначно вказує на відповідальність держави за захист дітей від насильства як у сім'ї, так і в будь-якому іншому місці. Таким чином, ігнорування державою проблем насильства над дітьми в сім'ї або в інших приватних установах, невживання відповідних заходів з метою його попередження розглядається як потурання таким діям з боку держави та як порушення державою міжнародно-правових зобов'язань щодо захисту дітей від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання [2].

Міжнародне право також приділяє особливу увагу запобіганню «особливо небезпечним формам жорстокого поведження з дітьми», до яких віднесено, зокрема, дитячу проституцію, дитячу порнографію, сексуальну експлуатацію дітей та деякі інші. З метою протидії цим небезпечними виявам насильства щодо дітей на рівні ООН розроблено та відкрито для під-

писання Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії, а також Протокол про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності. На запобігання найтяжчим формам жорстокого поводження з дитиною спрямовано Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення. Однак аналіз змісту цих міжнародно-правових документів виходить за межі допустимого обсягу цього дослідження.

Усі країни Західної Європи та Північної Америки дійшли висновку, що створення ефективної законодавчої системи протидії злочинам проти статевої недоторканості дитини потребує її постійного аналізу щодо виявлення прогалин. У багатьох країнах передумовою розбудови відповідного законодавства та подальшого його реформування стали зусилля адвокатів жертв, а також представників академічних кіл і юристів, які були віддані справі боротьби з побутовим насильством, захисту жертв та покарання кривдників [4, с. 56].

Регламентация кримінальної відповідальності за посягання на статеву недоторканість за законодавством зарубіжних держав. У літературі слушно зазначено, що західноєвропейські законодавці розмежовують певні вияви сексуальних перверсій (ідеться про вчинені стосовно повнолітніх осіб шляхом насильства, погроз тощо) на злочинні та незлочинні. При цьому злочинними визнаються лише ті, що безпосередньо пов'язані з сексуальним проникненням у тіло людини. Цей підхід визнається більш обґрунтованим з огляду на те, що поняття «мужолозтво», «лесбійство» та «інші дії сексуального характеру», які застосовують, наприклад, у КК Росії чи КК Білорусі, або поняття «задоволення статевої пристрасті неприродним способом», що застосовують у КК України (ст. 153), насправді є надзвичайно широкими й охоплюють усі можливі дії, вчинені на сексуальному ґрунті [5, с. 37].

Аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн умовно можна структурувати на три групи: кримінальне законодавство країн континентальної Європи, кримінальне законодавство США та кримінальне законодавство інших країн.

Країни континентальної Європи. Взагалі світові тенденції розвитку кримінального законодавства про відповідальність за статеві злочини полягають як у послідовній його лібералізації (проявляється, зокрема, у декриміналізації перелюбства, зваблювання, добровільного мужолозтва) та усуненні гендерної нерівності, так і у посиленні кримінально-правового захисту дітей від різних форм кримінального насильства та сексуальної експлуатації [6, с. 25–26].

У світі накопичений досить багатий досвід правового регулювання відповідальності за статеві злочини. Безсумнівне значення у цьому зв'язку має всебічне вивчення, глибоке наукове опрацювання та об'єктивна оцін-

ка досвіду функціонування зарубіжних кримінально-правових систем. Вважаємо, що урахування законодавцем зарубіжного досвіду в розглядуваній сфері може сприяти оптимальній регламентації статевих злочинів. Очевидним фактом є те, що механічне перенесення зарубіжного досвіду на вітчизняний ґрунт не може бути ефективним. У Кримінальному кодексі Федеративної Республіки Німеччини в редакції від 13 листопада 1998 р. параграфом 177⁴ передбачена відповідальність за сексуальний примус та зґвалтування. За доктриною німецького кримінального права зґвалтування становить собою різновид особливо тяжкого випадку сексуального примусу, його кваліфікований вид. Склад сексуального примусу має місце тоді, коли особа, вчиняючи його, застосовує насильство, погрожує реальною небезпекою для життя та здоров'я потерпілого або використовує беззахисне становище жертви. Зґвалтування визначається як статевий акт або подібні йому сексуальні дії, які особливо принижують потерпілого, зокрема пов'язані з проникненням у тіло. Потерпілим може бути як чоловік, так і жінка. Великі зміни до сфери відповідальності за сексуальні делікти вніс 33-й Закон про зміни кримінального права від 1 липня 1997 р. Попередні склади злочинів «зґвалтування» (§ 177, стара ред.) та «примус до сексуальних відносин» (§ 178, стара ред.) були об'єднані у кримінально-правову норму, яка тепер називається «примус до сексуальних дій: зґвалтування» (§ 177). Примус до сексуальних дій був поширений на зловживання становищем, у якому жертва опиняється беззахисною перед особою, яка вчиняє діяння. Зґвалтування із застосуванням особливо принизливих дій законодавець відносить до особливо тяжких випадків сексуального примусу (§ 177, абзац 2, № 1). Кваліфіковані склади примусу до сексуальних дій диференційовані за тяжкістю діяння (§ 177, абзаци 3 та 4). Примус до сексуальних дій та зґвалтування зі спричиненням смерті, принаймні з легковажності, підлягає покаранню як найтяжча форма складу цих діянь, довічним позбавленням волі або позбавленням волі на строк не менше десяти років. Поняття сексуальних зловживань щодо нездатних до опору осіб (§ 179) поширено на використання розумових чи психічних розладів або манії жертви (абзац 4). 6-й закон про реформу кримінального права істотно посилив кримінально-правовий захист дітей від сексуальних зловживань, підвищивши покарання у простому складі [7, с. 233–238].

Кримінальний кодекс Республіки Польщі, прямо називаючи об'єктом цієї групи злочинів сексуальну свободу особи, не проводить відмінностей між зґвалтуванням (у традиційному його розумінні) і вчиненням інших насильницьких сексуальних дій. При цьому одні й ті ж дії називаються то зґвалтуванням, то статевими зносинами, то «сексуальними діями» взагалі [7, с. 233]. Новий кримінальний закон Польщі виходить з єдиного розуміння сексуального насильства поза залежністю від статевої приналежності як винної особи, так і жертви. Однак слід вказати, що зазначені закони не виділяють спеціальну норму про зґвалтування, зводячи всі прояви кримінально-значимого сексуального насильства у єдину норму [8, с. 122–125].

Сексуальні злочини в КК Франції об'єднані в розділ «Про сексуальні агресії». В окремій статті законодавець дав загальне визначення сексуальної агресії як «будь-якого сексуального посягання, вчиненого з насильством, примусом, погрозою чи обманом» (ст. 222–22 КК). Усі сексуальні агресії поділені на три групи: а) зґвалтування; б) інші сексуальні агресії; в) сексуальне переслідування. Зґвалтування визначається достатньо широко: «Будь-який акт сексуального проникнення, вчинений у відношенні іншої людини із застосуванням фізичного насильства, примусу, погрози чи обману» (ст. 222–23 КК) [7, с. 236]. Таким чином, у КК Франції систему сексуальних агресій становлять: зґвалтування – будь-який акт сексуального проникнення будь-якого виду, вчинений стосовно іншої особи (як жінки, так і чоловіка) шляхом насильства, примусу, погрози чи обману, які виключають будь-яку добровільність з боку потерпілого (при цьому «сексуальне проникнення» означає проникнення статевими органами або в статеві органи); інші сексуальні агресії – будь-які акти відповідного характеру, що не є зґвалтуванням (межею є наявність чи відсутність сексуального проникнення); сексуальне переслідування з боку особи, яка має владні повноваження.

Сексуальні злочини у КК Іспанії об'єднані в розділі «Злочини проти статевої свободи». Термінологічно сексуальні злочини позначаються як «сексуальна агресія», «сексуальні зловживання» та «переслідування сексуального характеру». Термін «зґвалтування» іспанський кодекс не використовує. Якщо сексуальна агресія полягає у фізичному статевому акті шляхом введення предмету, ротового чи анального проникнення, то вона карається тюремним ув'язненням на строк від 6 до 12 років [7, с. 236]. Кримінальний кодекс Іспанії у розділі «Злочини проти статевої свободи» також не розмежовує суб'єктів цього злочину за статевою ознакою.

Кримінальний кодекс Австрії, прийнятий 29 січня 1974 р., містить десятий розділ, присвячений злочинам проти моральності (§ 201–221). До них закон відносить зґвалтування (§ 201 КК), сексуальний примус (§ 202), статеві відносини з використанням безпорадності жертви (§ 205), тяжкі сексуальні дії щодо малолітніх (§ 206), розпусні дії щодо малолітніх (§ 207), розпусні дії з неповнолітніми (§ 207b). Злочинне діяння зґвалтування КК Австрії тлумачить так: «будь-хто, хто примушує особу до виконання чи допущення статевого співжиття чи сексуальної дії, рівносильної статевого співжиттю, застосовуючи тяжке насильство, спрямоване проти даної особи, або погрозу застосування тяжкої наявної небезпеки для його життя чи здоров'я, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк до десяти років» [7, с. 236].

У КК Естонії виокремлено групу діянь «проти сексуального самовизначення»: зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті, статеві зносини з використанням залежності потерпілого від винного, насильницьке задоволення статевої пристрасті.

Група злочинів сексуального характеру, закріплена КК Норвегії, включає в себе такі: незаконні сексуальні контакти – звичайний і анальний ста-

тевий акт; інші незаконні сексуальні дії – сексуальні дії з особою, яка не згодна на них; демонстрація сексуально агресивної чи іншої непристойної поведінки в громадському місці, поблизу іншої особи або стосовно іншої особи тощо; проституція та порнографія [9, с. 230].

За законодавством країн Європи специфічно визначається вік, з якого можливою є кримінальна відповідальність за деякі статеві злочинні діяння. Так, відповідно до КК Австрії, не підлягають покаранню: за сексуальні дії – особа, яка старше потерпілої особи не більше ніж на три роки, якщо ці дії «не супроводжувались введенням предмета» і не спричинили тяжких наслідків, крім випадків, коли малолітній особі ще не виповнилось 13 років; за розпусні дії – особа, яка старше потерпілої особи не більше ніж на чотири роки, якщо ці дії не спричинили відповідних наслідків, крім випадків, коли малолітній особі ще не виповнилось 12 років. Згідно з КК Швеції, якщо в разі сексуальної експлуатації неповнолітнього, замаху на нього або сексуального приставання різниця у віці та ступені розвитку між особою, яка вчинила злочин, і дитиною є незначною, то державне обвинувачення не повинно мати місця, крім випадків, коли інше потрібно в інтересах суспільства. У КК Норвегії прямо вказано, що покарання може бути скасоване чи призначене нижче мінімального, якщо особи, які вступили в сексуальний контакт, мають приблизно однаковий вік і розвиток [10, с. 507].

Особи віком до 18 років згідно як з національним, так і з міжнародним законодавством визнаються дітьми. Категорія дітей виділяється з метою підкреслити той факт, що вони, на відміну від дорослих, не завершили ще свого фізичного, морально-психологічного та іншого розвитку. Напевно, саме тому кримінальними законами багатьох держав прямо передбачено правила, згідно з якими неповнолітні особи не несуть відповідальність за деякі злочини, вчинені щодо їх однолітків. Такі положення, на нашу думку, були б доречними і в КК України. Потерпілою від зґвалтування, згідно з КК Росії та КК Білорусі, може бути лише особа жіночої статі, а насильство чи погроза при її зґвалтуванні можуть бути застосовані як до неї, так і до інших осіб (у КК Білорусі – до її близьких). Підтримуючи такий підхід і критикуючи той, що застосовано в КК України (до речі, аналогічний підхід застосовано в КК Молдови і КК Франції), І. І. Котюк та О.М. Костенко зазначають: «Через відмінності у статевій природі чоловіка і жінки не можна запроваджувати гендерну зрівнялівку в кримінально-правовому захисті жінки і чоловіка від насильницьких статевих злочинів». Вони наводять також інші вагомі аргументи на користь своєї позиції: «Чоловіки, отримавши можливість теж визнаватися потерпілими від зґвалтування, водночас отримали можливість зловживати доказами. Тепер будь-який чоловік, який зґвалтував жінку, може стверджувати, що залишені ним характерні сліди зґвалтування на тілі жінки є наслідком того, що не він зґвалтував жінку, а навпаки, вона його зґвалтувала» [11, с. 72]. З цим важко не погодитися. Зазначена «зрівнялівка» є наслідком того, що в проекті нового КК України спочатку було передбачено, що суб'єктом зґвалтування може бути лише

чоловік, але при цьому зґвалтування малолітньої пропонувалося карати позбавленням волі на строк від 8 до 15 років (ст. 146 проекту), а насильницьке мужолозтво щодо малолітнього – позбавленням волі на строк до 5 років (ст. 150), що небезпідставно критикувалось [12, с. 4–6].

У КК деяких країн підкреслено важливість знання винного про неповнолітній та малолітній вік потерпілої особи. Так, відповідно до п. «д» ч. 2 ст. 132 КК РФ («Зґвалтування») кваліфікуючою ознакою цього злочину є «зґвалтування завідомо неповнолітньої»; згідно п. «б» ч. 3 цього ж кодексу особливо кваліфікуючою ознакою зґвалтування є «зґвалтування потерпілої, яка завідомо не досягла чотирнадцятирічного віку». Ознаку «свідомості» винного про вік потерпілої особи вважаємо за необхідне включити і у КК України, а також конкретизувати вік, з якого потерпіла особа вважається неповнолітньою чи малолітньою [13, с. 84–85].

Щодо злочинів, у яких статева недоторканість може виступати додатковим об'єктом, то у КК різних держав Європи злочинні діяння, пов'язані з порнографією та проституцією, належать до різних груп: до злочинних діянь або проти волі, або проти моральності, або проти статевої свободи і статевої недоторканості тощо. Але в законодавстві більшості європейських держав уже враховано вимоги зазначених актів міжнародного та загальноєвропейського права. Майже в усіх кодексах передбачено відповідальність за залучення до заняття проституцією, примушування до продовження заняття проституцією, залучення неповнолітніх як виконавців для участі у видовищних заходах порнографічного характеру тощо.

Кримінальне законодавство США. На відміну від українських кримінально-правових стандартів, федеральне законодавство США широко підходить до питання охорони прав, свобод та інтересів особи, передусім тих, які загрожують її життю, здоров'ю, честі, волі, гідності, статевої свободі та статевої недоторканості. Такий висновок випливає з аналізу положень Федерального кримінального кодексу та правил США. Федеральні сексуальні посягання (злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи) передбачені положеннями глави 109А «Сексуальне зловживання», глави 110 «Сексуальна експлуатація та інше зловживання дітьми» та глави 110А «Побутове насильство та сталкінг» розділу 18 Збірника законів США [14, с. 231].

Незважаючи на законодавчі стандарти, ФБР у своїх звітах продовжує вживати термін «насильницьке зґвалтування», який слід розуміти як посягання, що вчинене винятково стосовно жінки, тобто статеві зносини з особою жіночої статі з застосуванням насильства та проти її волі [15]. Проте у федеральному кримінальному законодавстві США потерпілими, як і суб'єктами сексуальних посягань, можуть бути особи будь-якої статі (як жіночої, так і чоловічої) [16, с. 24]. Слушно зауважити, що норми глави 109А (§§ 2241–2248) не розрізняють між собою зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом і деякі інші сексуальні злочини. Замість цього закон оперує ключовим поняттям «сек-

суальне зловживання» («sexual abuse»). Сексуальне зловживання вчиняється винним шляхом «сексуального акту» («sexual act»), під яким розуміють статевий контакт природним або неприродним способом, у тому числі з використанням рук, пальців рук або будь-яких інших предметів, умисне доторкання (не через одяг) до статевих органів особи, яка не досягла 16-річного віку, з метою образити, принизити, потурбувати чи скривдити потерпілу особу або з метою викликати або задовольнити власну статеву пристрасть (§ 2246). Злочином, що прирівнюється до сексуального зловживання, є образливий сексуальний контакт (§ 2244), під яким розуміють умисне торкання, через одяг чи без нього, статевих органів іншої особи з такою самою метою, яка властива при вчиненні статевого акту [17, с. 21]. У главі 110 «Сексуальна експлуатація та інше зловживання дітьми» (§§ 2251–2260) містяться не тільки кримінально-правові норми, що описують конкретні склади злочинів (сексуальна експлуатація дітей; продаж або купівля дитини; певна діяльність, що пов'язана з матеріальним залученням до сексуальної експлуатації неповнолітніх; певна діяльність, що пов'язана з матеріальним створенням або наявністю дитячої порнографії; поводження з матеріалами, що містять сексуально виражену поведінку; неповідомлення про зловживання дітьми; виробництво відверто сексуальних зображень неповнолітніх з метою ввезення до США), а й загальні кримінально-правові норми (кримінальна конфіскація, примусова реституція) та цивільно-правові норми (цивільна конфіскація та цивільно-правові засоби судового захисту щодо особистих ушкоджень) [18]. Отже, кримінально-правові положення цієї глави передусім покликані протидіяти сексуальному використанню дітей та дитячій порнографії. Головним поняттям, з яким пов'язана відповідальність за сексуальну експлуатацію та інше зловживання дітьми, є «сексуально виражена поведінка». Відповідно до § 2256 це поняття включає в себе дійсні чи уявні статеві зносини в природній чи неприродній формі між особами однієї чи різної статі; бестіалізм (зоофілію); мастурбацію; садизм чи мазохізм; екстгібіціонізм. Оскільки в цьому разі йдеться про статеві збочення (перверсії), то їх вияв в аспекті сексуальної експлуатації та іншого зловживання дітьми є кримінально караним. Отже, наявність статевого збочення при вчиненні сексуального посягання безпосередньо впливає на кваліфікацію [19, с. 111]. Покаранням за злочини, передбачені главою 110 розділу 18 Збірника законів США, є штраф та/або тюремне ув'язнення на строк до 30 років (при цьому закон передбачає збільшення строку тюремного ув'язнення за наявності попередніх засуджень), а в разі загибелі людини – смертну кару, або тюремне ув'язнення на будь-який строк, або довічне тюремне ув'язнення. До винного також застосовують примусову реституцію, кримінальну чи цивільну конфіскацію майна тощо [17, с. 22].

Спеціальні випадки розповсюдження матеріалів з дитячою порнографією передбачені відповідними нормами глави 110 «Сексуальна експлуатація та інше зловживання дітьми» розділу 18 Збірника законів США, які

криміналізують виробництво дитячої порнографії, продаж чи купівлю дітей з метою сексуальної експлуатації, володіння, розповсюдження та отримання дитячої порнографії, виробництво дитячої порнографії з метою її ввезення до Сполучених Штатів. Покарання за такі дії є суровим: штраф та/або тюремне ув'язнення на строк до 30 років (у певних випадках – довічне тюремне ув'язнення), а також конфіскація продукції, що містить дитячу порнографію, та особистого майна. Діяння, що стосуються сексуальної експлуатації людей, зловживання неповнолітніми (передусім на сексуальному ґрунті) та зайняття проституцією тісно пов'язані між собою. Зокрема, на федеральному рівні є кілька статутів, що забороняють сексуальний туризм (перевезення), міжнародний і міжштатний продаж дорослих і дітей з метою сексуальної експлуатації та сексуальні зловживання неповнолітніми. Так, § 1951, що був доданий до розділу 18 Збірника законів США на підставі Закону «Про захист жертв торгівлі людьми» 2000 р., передбачає відповідальність за вербування, підбурювання (зваблення) чи заволодіння людиною для її залучення до комерційної сексуальної діяльності або отримання доходів від такої діяльності. Якщо цей злочин було вчинено з застосуванням насильства, примусу чи обману, а також стосовно особи, яка не досягла 14 років, він карається штрафом та/або тюремним ув'язненням на будь-який строк (максимум – довічним тюремним ув'язненням).

Таким чином, на відміну від кримінально-правової доктрини країн ЄС, федеральне законодавство США підходить до питання щодо кримінально-правової охорони статевої недоторканості дитини ширше, включаючи до групи «сексуальних зловживань з дітьми» («child sexual abuse») низку діянь, що мають не лише прямий, а й опосередкований зв'язок із сексуальною мотивацією винної особи. Ці діяння американські кримінологи розподіляють на два типи: сексуальні стосунки дорослого та дитини всередині сім'ї (інцест) та позасімейні сексуальні стосунки (педофілія). На рівні законодавства більшості штатів США за вчинення дитячої проституції карають не лише особу, яка надає сексуальні послуги, а й особу, яка ними користується (так зване «патрунування»). Цей принцип американського законодавця уявляється досить доречним, оскільки дає змогу створювати доказову базу, запобігати злочинам [20, с. 149].

Кримінальне законодавство інших країн. Закріплена в кримінальному законодавстві тієї чи іншої країни система статевих злочинів має історично мінливий характер і визначається чималою кількістю факторів, зокрема усталеним у конкретному суспільстві укладом статевих відносин [21, с. 6–7], традиціями та проголошеними пріоритетами правого захисту, зумовленими в тому числі цивілізаційними та релігійними чинниками [6, с. 21–22].

Наприклад, законодавство дореволюційної Росії визнавало злочином не лише любодіяння (цим поняттям охоплювалося у тому числі зґвалтування і розтління малолітньої особи), а й, зокрема, перелюбство (статевий зв'язок того, хто перебував у шлюбі, зі сторонньою особою), зваблюван-

ня (втягнення незаміжньої особи жіночої статі у статевий зв'язок шляхом урочистої обіцянки вступити з нею у шлюб), мужолозтво та кровозмішення. Кримінальне законодавство окремих зарубіжних країн, яке також визнає зваблювання злочином, встановлює спеціальні вимоги до потерпілої особи: вона має бути лише незайманою неповнолітньою дівчиною (Бразилія, Панама, Уругвай, Чилі), незаміжньою жінкою хорошої репутації (Філіппіни) або просто чесною жінкою (Болівія, Гватемала, Еквадор).

У країнах, кримінальне законодавство яких ґрунтується на нормах шаріату, сувора відповідальність зберігається за перелюбство (позашлюбні статеві зносини), котре розглядається як небезпечне посягання на продовження роду, засади моралі та інтереси сім'ї. Так, у Лівії, яка на поч. 70-х рр. XX століття стала на шлях ісламізації своєї правової системи, за цей злочин відповідно до вимог Корану встановлене тілесне покарання у вигляді 100 ударів шкіряним батоґом, однак забивання камінням на смерть (раджм), як цього вимагає Сунна пророка Мухамеда, не передбачено. Взагалі питання про правомірність раджму як покарання за перелюбство мусульманськими юристами розглядається не одностайно [22, с. 202–203]. На сьогодні порушення подружньої вірності визнається злочином і в деяких інших країнах (це, зокрема, Венесуела, Індія, Мексика, Сан-Марино, Філіппіни), а також у 23 штатах США [6, с. 22–23].

Кримінальний кодекс Чеченської Республіки Ічкерії 1996 р. до злочинів, караних відповідно до положень мусульманського права, відносив, зокрема, перелюбство. Останнє визначалось у ст. 145 КК як вступ будь-якого чоловіка у статеві зносини з жінкою, якщо чоловік не був пов'язаний з нею подружніми зв'язками. Злочин визнавався закінченим з моменту введення всієї голівки або того, що їй відповідає, у статевий орган жінки. Покарання за перелюбство (смертна кара шляхом забивання камінням або нанесення 100 ударів шкіряним батоґом) залежало від того, чи перебувала винна особа (як чоловік, так і жінка) у законному шлюбі – на момент вчинення злочину або раніше [6, с. 23].

Чинний Закон про кримінальне право Ізраїлю 1977 р. містить спеціальний розділ «Злочини проти статевої недоторканості». Зважаючи на відсутність в Ізраїлі кодифікованого законодавства, Закон про кримінальне право не є кодексом і не встановлює кримінальну відповідальність за всі злочини, які існують в ізраїльському законодавстві, але він розглядається як основоположний кримінальний закон в Ізраїлі, а дія його вступної та загальної частин закону поширюється на всі інші законодавчі акти, які встановлюють кримінальну відповідальність, як, наприклад, Закон про заборону сексуальним домаганням 1998 р. Особливо активну законотворчу діяльність ізраїльські законодавці проявляють у відношенні розділів «Проституція та порнографія» та «Злочини проти статевої недоторканості». Це й не дивно, зважаючи на те, що у Кнесеті існує дуже сильне лобі, яке представляє інтереси багатьох громадських організацій, що ставлять за мету викорінення в ізраїльському суспільстві таких явищ, як торгівля

людьми з метою зайняття проституцією та сексуальне використання неповнолітніх. Цим законом статевий акт з неповнолітньою, яка не досягла 14-річного віку, називається злочином, зґвалтуванням, незважаючи на наявність її згоди, та карається тюремним ув'язненням строком на 16 років. Той, хто вчиняє акт содомії щодо особи у віці від 14 до 16 років, а також щодо особи у віці від 16 до 18 років, використовуючи при цьому залежність особи чи владу над нею або становище наставника чи наглядача, карається тюремним ув'язненням строком на п'ять років. Під терміном «содомія» Закон про кримінальне право Ізраїлю розуміє введення будь-якої частини людського тіла або предмету в задній прохід або введення статевого члена чоловіка у порожнину рота людини [7, с. 237].

Висновки. Кримінальне законодавство зарубіжних країн в цілому сприйняло рекомендації міжнародно-правових документів, які діють у сфері забезпечення недоторканості особи від статевих посягань. Водночас слід визнати, що сам спосіб регламентації суспільно небезпечних діянь, які заподіюють шкоду статевій недоторканості особи, істотно залежить від моральних, культурних, історичних факторів формування кримінального законодавства в цілому.

Література:

1. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
2. Конвенція ООН про права дитини, резолюція 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 р. Ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 р. № 789XII (78912).
3. Косенко С.С. Захист новим кримінальним законом неповнолітніх від статевих злочинів / С.С. Косенко // Право України – 2002. – № 5. – С.41–45.
4. Джужа О.М. Кримінологія : [навч. посіб.] / [О.М. Джужа, В.В. Василевич, Ю.Ф. Іванов та ін.] ; за заг. ред О.М. Джужі. – К. : Прецедент, 2006. – 208 с.
5. Крючкова О.В. Задоволення статевої пристрасті неприродним способом: проблемні питання кваліфікації / О.В. Крючкова // Вісник прокуратури. – 2003. – № 10. – С. 37–40.
6. Дудоров О.О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : [навч.-практ. пос.] / О.О. Дудоров, МВС України, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дидоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дидоренка, 2011.
7. Цэнгэл С.Д. Уголовно-правовая защита половой неприкосновенности и половой свободы личности в условиях глобализации / С.Д. Цэнгэл // Научные основы и вопросы глобализации : материалы V Российского конгресса уголовного права (27-28 мая 2010 года). – М. : Проспект, 2010. – С. 233–238.
8. Губанова О.М. Особистість гвалтівника: щодо статі злочинця / О.М. Губанова // Право України. – 2007. – №6. – С. 122–125
9. Уголовное право зарубежных государств. Особенная часть : [учеб. пособие] / под. ред. И. Д. Козочкина. – М. : Изд. дом «Камерон», 2004. – 528 с.

10. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : [моногр.] / М.І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
11. Котюк І.І. Кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче право України: гендерна експертиза / І.І. Котюк, О.М. Костенко. – К. : Логос, 2004. – С. 72–74.
12. Хавронюк Н.И. Что новый кодекс нам готовит? / Н.И. Хавронюк // Зеркало недели. – 2000. – 25 марта. – С. 4–6.
13. Пономаренко Є.А. Обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність за згвалтування / Є.А. Пономаренко // Право України. – 2006. – №7. – С. 84–85.
14. Малиновский А.А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права / А.А. Малиновский. – М. : Междунар. отношения, 2002. – 376 с.
15. Definitions for crime trends from the FBI's Uniform Crime Reports. Criminal Offenses [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fbi.gov>.
16. Бержерон Р. Правила нормопроєктування / Р. Бержерон. – Оттава : Канад. агентство міжнар. розвитку, 1999. – 53 с.
17. Савченко А.В. Сексуальні злочини: кримінально-правовий і порівняльний аспекти / А.В. Савченко // Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених. Додаток до журналу «Міліція України». – 2001. – № 10. – С. 21–26.
18. Federal Criminal Code and Rules. – St. Paul, Minn., West Group, 2003. – 1436 p.
19. Савченко А.В. Кримінально-правова та кримінологічна сутність статевих збочень (парафілій) / А.В. Савченко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 5. – С. 110–116.
20. Джужа А.О. Запобігання злочинам проти статевої недоторканості дитини за законодавством інших країн / А.О. Джужа // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 147–155.
21. Агафонов А. Половая свобода и половая неприкосновенность личности как объект уголовно-правовой охраны // Уголовное право. – 2006. – № 6. – С. 6–7.
22. Есаков Г.А. Уголовное право зарубежных стран / Г.А. Есаков, Н.Е. Крылова, А.В. Серебренникова. – М. : Проспект, 2008. – С. 202–203.

Мартынышин Г. Я. Международно-правовые стандарты и регламентация уголовной ответственности за посягательства на половую неприкосновенность в зарубежных странах

Аннотация. Целью этой публикации является комплексная характеристика международно-правовых стандартов и зарубежного опыта регламентации посягательств на половую неприкосновенность личности. Материал статьи разделен на две части: международно-правовые стандарты охраны половой неприкосновенности и регламентация уголовной ответственности за посягательства на половую неприкосновенность в зарубежных странах.

Ключевые слова: международно-правовые стандарты, уголовное законодательство, зарубежные страны, половая неприкосновенность.

Martynyshyn G. International legal standards and regulation of criminal liability for attacks on sexual inviolability in foreign countries.

Summary. The purpose of this article is a comprehensive description of international legal standards and foreign experience in the regulation of attacks on sexual inviolability of a person. The text of the article is divided into two major sections: the international legal standards for the protection of the sexual inviolability, the regulation of criminal liability for attacks on sexual inviolability in foreign countries. These parts are interconnected due to the fact that almost all states, which are discussed in this paper, are State Parties to the respective international legal instruments, they have implemented the relevant provisions into the national criminal legislation and can have a positive experience that can be used in our research. The need for special protection of children was first declared in the Geneva Declaration of the Rights of the Child from 1924 and after that it was confirmed in the Universal Declaration of Human Rights from 1948, the Declaration of Rights of the Child from 1959 and was enshrined in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (Art. 10), the International Covenant on Civil and Political Rights (articles 23 and 24), the Convention on the Rights of the Child from 1989 (articles 1-41). Analysis of the criminal legislation of foreign countries in the article is structured into three groups: the criminal legislation of the continental Europe countries; the USA criminal legislation and the criminal legislation of other countries. It is stated that in general the criminal legislation of foreign countries accepted the recommendations of international legal instruments in the sphere of sexual inviolability of a person against sexual assault. Alongside, it should be recognized the way of regulation of socially dangerous acts causing harm to sexual inviolability of a person depends significantly on the moral, cultural and historical factors of the criminal law formation in general.

Key words: international legal standards, criminal legislation, foreign countries, sexual inviolability.